

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Олексій КУЗЬМУК (Київ)

НАЧАЛЬНИКИ СІЧОВИХ ЦЕРКОВ

(До історії церковного устрою Нової Січі)

У період існування Нової Січі (1734–1775 рр.) відбувалися процеси інтеграції та інкорпорації усіх сфер життя низового козацтва, в тому числі й церковно-релігійного, до складу російської імперської системи. Імператриця Анна Іванівна дарувала запорожцям “прощення” за “державну зраду” (вихід до іншого володаря), адже цей “злочин” в очах самодержавства вважався одним з найстрашніших. Саме тому ставлення до низовиків як до людей підозрілих, непевних, потенційних зрадників зберігалось в російських самодержців аж до ліквідації Січі (т. зв. “кримська легенда”)¹. Як військово-формування Військо Запорозьке Низове стало підпорядковуватися київському генерал-губернатору; як територія – перебувало у відомстві Колегії Іноземних Справ (у 1756 р. Січ переведена у відомство Сенату, відповідно до січовиків почали ставитися не як до васалів, а як до російських підданих)².

У церковних справах Військо Запорозьке Низове стало парафією Києво-Межигірського монастиря. Київський митрополит, як єпарх, теж брав участь в управлінні Церквою на Запорозжжі. Але в Росії (а відтак і в Київській єпархії) відносини Церкви і світської влади зводилися до повного підпорядкування першої інтересам другої. У XVIII ст. таке підпорядкування набуло потворних рис, перетворило Церкву в державну контору, повністю залежну від волі самодержця³. За указом царя Петра I 25 січня 1721 р. було створено Духовну Колегію (Св. Синод). У травні 1722 р. вийшов царський указ про встановлення посади обер-прокурора Синоду, який повинен був, спираючись на апарат “фіскалів і ексекуторів”, здійснювати нагляд за діяльністю Синоду, ієрархів і духовенства⁴. Синодові підпорядковувалися єпархії,

¹ Рябінін-Скляревський О. О. Запорозькі заколоти та керуюча верства Коша XVIII століття // Малинова Г. Л., Сапожников И. В. А. А. Рябинин-Скляревский: материалы к биографии. – Одесса; К., 2000. – С. 105.

² Полонська-Василенко Н. З історії останніх часів Запоріжжя (Остання боротьба Запоріжжя за його “вільності”) // Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. – Мюнхен, 1965. – Т. 1. – С. 68.

³ Анисимов Е. Дыба и кнут. Политический сыск и русское общество в XVIII веке. – М., 1999. – С. 137.

⁴ Історія релігій в Україні. Православ'я в Україні. – К., 1999. – Т. 3. – С. 31.

які очолювали єпископи або митрополити. При єпархіях існував дорадчий орган – консисторія, яка займалася поточними єпархіальними справами й судом над духовенством. Митрополитові або єпископу підпорядковувались усі релігійні споруди на території його єпархії, крім ставропігійних – таких, як Києво-Межигірський монастир та Печерська Лавра, що були у відомстві Синоду. Єпархіям підпорядковувалися протопопи та духовні намісні правління для слідкування за церковним життям на місцях. Відповідно ченці, які надсилалися з Межигір'я на Січ, були не тільки пастирями, але й державними службовцями, котрі об'єктивно сприяли впровадженню загальноімперського духовного законодавства.

Проте за часів Підпільницької Січі на Запорозжжі склалася своєрідна повсякденна релігійна практика, яку інколи поширюють на весь церковний уклад Війська Запорозького Низового XVI–XVIII ст. З цього приводу в історіографії панує дві концепції: перша – запорожці були зовсім дикими, невірними розбійниками (П. Куліш, М. Слабченко), інша – запорожці були апологетами й оборонцями православної віри (Д. Яворницький, І. Лиман)⁵. Вважаємо, що обидві концепції певною мірою помилкові. Адже не варто порівнювати відносно спокійне мирне життя запорожців XVIII ст. з добою Руїни другої половини XVII ст. На прикладі функціонування начальників січових церков спробую продемонструвати, що управління Церквою на Запорозжжі не було примітивним, і водночас пояснити, що розуміється під поняттям повсякденна релігійна практика у Війську Запорозькому Низовому.

Після того, як Запорозжжя визнало верховенство Межигірського монастиря в духовних справах, на Січ прибув ієромонах Павло Маркевич. При собі він мав листи й подарунки від межигірського архімандрита й київського митрополита січовому керівництву. Він став першим начальником січових церков. Хоча сама посада, напевно, з'явилася ще в час налагодження зв'язків Межигірського монастиря й Чортомлицької Січі в останній чверті XVII ст.

Начальниками січових церков називали настоятелів Покровської січової церкви, що назначалися з Межигір'я на певний термін. Ця посада вважалася в монастирі дуже почесною: у “відомості” за січень 1770 р. чернечі послухання після архімандрита вказувалися в такому порядку – намісник, січовий

⁵ Аналіз історіографії цього питання не є метою цієї статті. Але наведемо кілька показових цитат з досліджень прибічників тої чи іншої думки. Проф. М. Слабченко, наприклад, писав: “Запорозжжам було не до віри підчас безперестанних воєн та наскоків. ... Тільки в XVIII в. духівництво пустило коріння в запорозький побут і стало за провідника думок запорозької старшини й російського уряду. ... Запорозжжя знало не церкву, а ущипливу лародію на церковну єрархію та її функції” (*Слабченко М. Соціально-правова організація Січі Запорозької. – С. 237*). “Варіант православ'я, що сповідався на Запорозжжі, – зауважував І. Лиман, – дещо відрізнявся від канонічного. ...Більше схожості козацька релігія (!) мала з віруваннями (!) і обрядовістю населення України”. Запорозжжам, за автором, притаманні були “язичницькі вірування і обряди (!) пов'язані з війською, походами, культом сили та зброї... Історично набута ворожнеча до татар, турків, поляків, євреїв. Ненависть до орендарів, старообрядців” (*Лиман І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734–1775). – Запоріжжя, 1998. – С. 99, 100, 102, 107*).

начальник, економ, ігумен Самарського монастиря⁶. Ченці, які несли ці послухання, належали до монастирської “еліти”. Наприклад, Володимир Сокальський у кінці 50-х років XVIII ст. був ігуменом Самарського монастиря, потім січовим начальником, межигірським намісником і з жовтня 1767 р. по 1774 р. – знову січовим начальником (додаток). Чернець Феодорит Рудкевич так само послідовно змінював указані посади, в нього навіть був конфлікт з Варлаамом Григоровичем за місце начальника січових церков (додаток; док. № 12). За призначення на це послухання варто було поборотися, адже чернець одразу ставав поважною особою не тільки в монастирі, але й на Січі.

На Запорозжя разом з начальником надсилалися і помічники. Два ієромонахи, два ієродиякони, один чернець залишалися на Січі. Вони допомагали начальнику в церкві, виконували його доручення. Один з ієромонахів називався підначальним (замісник), другий – третяком (скоріше розмовне прізвисько, оскільки таке означення послухання не зустрічається в монастирських відомостях). Один з ієродияконів був уставником, а другий – дияконом у січовій церкві. Чернець робив свічки. Кухар та інші чернецькі прислужники набиралися з козаків, усі вони мешкали за межами Січі в так званому чернечому дворі. Пономар також обирався з козаків⁷. Крім межигірців, власний двір мали софійські ченці (док. № 9). Запорозька Січ сильно постраждала від пожежі в квітні 1756 р., але прямих свідчень про ступінь збитків січової церкви та монастирського двору немає. Скоріше всього їм вдалося уціліти⁸. У січового начальника були також ченці, яких він відсилав по хуторах, зимівниках (“запорозьких дачах”) для задоволення духовних потреб місцевих жителів і збору милостині. Кількісний склад межигірських ченців у Запорозькій Січі не був сталим. На жаль, повні дані збереглися тільки за останні роки існування Війська Запорозького Низового.

Табл. 1. Кількісний склад межигірських ченців у Запорозькій Січі (1762–1776)⁹

	Начальників	Ієромонахів	Ієродияконів	Ченців	Разом
Січень 1762 р.	1	4	2	1	8
Червень 1768 р.	1	16	5	1	23
Січень 1770 р.	1	8	3	1	13
Січень 1771 р.	1	8	3	1	13
Січень 1772 р.	1	7	4	1	13
Січень 1773 р.	1	10	4	1	16
Січень 1775 р.	–	10	4	2	16
Січень 1776 р.	–	7	3	2	12

⁶ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 60. – Арк. 35.

⁷ *Еварницький Д. И.* Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского, монаха Полтавского монастыря, в 1750–1751 г. – Екатеринбург, 1912. – С. 7, 8, 10.

⁸ *Ленченко В.* Листи кошового отамана П. Калнишевського 1763 року про устрій Запорозької Січі // Пам’ятки України. – 1989. – № 3. – С. 28–30.

⁹ Табл. 1 складено на основі: *Андрієвський А. А.* Матеріали, касаючіеся запорожцев (1715–1774 г.) // Записки Императорского Одесского общества истории и древ-

При січовій церкві була школа, про яку відомо дуже мало. Вона організувалася за взірцем приходських шкіл Гетьманщини. Вчителював тут ієромонах або ієродиякон-уставщик. Діти навчалися співати, писати й читати, допомагали в церкві. Мали над собою двох отаманів: над старшою і над молодшою громадами. Дітей навчалось від 30 до сотні осіб¹⁰. Навряд чи ця школа могла значно вплинути на загальний рівень освіти в землях Війська Запорозького Низового. Адже зазвичай козаки й посполиті потрапляли на Запорожжя в дорослому віці, і рівень їхньої освіченості залежав від того, чи вчилися вони вдома – в приходській школі в Гетьманщині чи на Правобережній Україні. Варто нагадати, що в полкових і сотенних містечках було чимало шкіл, і відповідно рівень загальної початкової освіти (про якість сперечатися не буду, адже часто “грамотність” зводилася до вміння ставити підпис, читати певний набір служебних текстів) серед козаків, міщан, посполитих був досить високий¹¹.

Закономірно, що начальники до початку 1760-х рр. також відповідали за всі церкви Війська Запорозького Низового, окрім Самарського монастиря, куди з Межигір'я призначався окремий настоятель. Варто зазначити, що в 1750-х рр. з відомства Коша були вилучені значні території і передані військовим поселенцям: Нова Сербія (1751 р.), Новослобідський козацький полк (1752 р.), Слов'яносербія (1753 р.). Після конфлікту, пов'язаного з приїздом на Січ Анатолія Мелеса, на початку 60-х років XVIII ст. було створене Старокодацьке хрестове духовне намісне правління, якому підпорядковувалися церкви й духовні справи двох найбільших паланок – Самарської та Кодацької¹². У відомстві начальника січових церков залишилася січова церква й церкви малозалюднених Бугогардівської, Інгульської та Кальміуської паланок:

Табл. 2. Церкви, що знаходились у відомстві начальника січових церков¹³

№	Місце розташування	Церква	Межигірі-священники
1	Нова Січ	Церква Покрови Пресвятої Богородиці. Будівництво почалося в 1734 р. Зруйнована в 1775 р.	1735 р.

ностей. – Одесса, 1886. – Т. XIV. – С. 654–655; ЦДІАК України. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 60. – Арк. 25–25зв., 35–36зв., 46зв., 54зв.; Спр. 36. – Арк. 21–22; Спр. 44. – Арк. 7; Спр. 40. – Арк. 170.

¹⁰ *Мьшецкий С.* История о казаках запорожских // *Шумов С., Андреев А.* История Запорожской Сечи. – К.; М., 2003. – С. 48–49; *Гісцова Л. З.* З архіву Коша Нової Запорозької Січі // *Архіви України.* – 1990. – № 6. – С. 66–69; *Плецький С. Ф.* Школа січова // *Українське козацтво.* Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 558.

¹¹ *Біляшівський Б.* Парафіяльні школи Гетьманщини у XVIII столітті за матеріалами полкових ревізій // *Український археографічний щорічник.* Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 243–258.

¹² ЦДІАК України. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 14.

¹³ Там само. – Ф. КМФ–9. – Оп. 2. – Спр. 96; Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 41. – Арк. 17.

№	Місце розташування	Церква	Межигірш-священики
2	Нікітіно (Микитино)	Церква Покрови Пресвятої Богородиці. У 1766 р. митрополит дав дозвіл на будівництво замість згорілої церкви нової. 13 травня 1775 р. Кіш звернувся до митрополита за благословенням на освячення збудованої церкви.	1774 р.
3	Вербове, при р. Інгулі	Похідна церква Покрови Пресвятої Богородиці.	1774 р.
4	Омелово	Похідна церква Св. апостолів Петра й Павла	1774 р.
5	Кальміус	Похідна церква Св. Миколая. 1767 р. розібрана й відправлена в Самарський монастир. 1776 р. на Кальміусі вже існувала кам'яна каплиця.	1750-і рр.
6	Гард, на р. Бузі	Похідна церква Покрови Пресвятої Богородиці. Існувала вже в 1742 р. 1747 р. зруйнована ногайськими татарами. Через деякий час відновлена. Перебувала в Гарді до 1775 р.	1750 р.

У таблиці показано, коли і в яких відомих нам церквах Війська Запорозького Низового межигірці згадуються як священики (без Самарського монастиря). Необхідно дещо додати про похідні церкви. У Кальміусі приміщення храму було капітальне, збудоване з каменю і дерева, але під словом “церква” слід розуміти не її будівлю, а вміст храму, начиння – антимінс, іконостас, ікони, ризи, священні книги та ін. Ці предмети культу й перевозили козаки перед війною до Самарського монастиря в 1767 р. І коли в документах згадується “похідна Свято-Миколаївська церква в Кальміусі”, то мають на увазі саме начиння, а не кам'яну будівлю храму¹⁴. Гардова церква діяла тільки в час великих релігійних свят у теплу пору року. Можливо, в інших похідних церквах церковні служби теж були сезонними. Загальна кількість церков і каплиць у Війську Запорозькому Низовому наприкінці існування Січі налічувала: 1 Самарський монастир, церкви були у 35 населених пунктах, каплиці – в 19 населених пунктах, було 2 скити й 1 похідна ікона¹⁵. Це середня кількість релігійних споруд для протопопії в Київській єпархії¹⁶.

¹⁴ Яруцький Л. Запорозька церква в м. Кальміусі // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. ст. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 92.

¹⁵ Лиман І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734–1775). – С. 30.

¹⁶ У 1770 р. в Київській єпархії було 25 протопопій (разом зі Старосамарським намісництвом), 1248 приходських церков, 45 чоловічих і жіночих монастирів (Титов Ф. И.

За свідченнями сучасника, Perezміна січового духовенства відбувалася раз на два роки¹⁷ (навесні або восени). Perezміну духовенства й сучасники, й дослідники історії Запорозжя вважали за слабкість: "...а власти у них [духовенства] никакой не имеется. Они и сами войсковою Старшине повинны бывают, и делают все по повелению их. Прочие ж Казаки над ними попечение имеют, а другие грубые, более досаждают нежели почитают. А ежели пришлются вновь попы, да стары, или не имеют хорошего голоса; то таких назад отсылают, а старых по прежнему оставляют"¹⁸. Так вважав інженер С. І. Мишецький, який жив на Січі в 1736–1740 рр. Але він писав ситуацію, яка склалася на початок існування Нової Січі, згодом становище змінилося. При тіснішому ознайомленні з тогочасними реаліями можна твердити, що щорічна Perezміна частини (!) духовенства (док. № 4) на Січі аж ніяк не може свідчити про намагання Війська Запорозького ослабити Церкву. Для межигірського ченця поїхати на Січ означало виконати чергове послухання, інколи досить обтяжливе (док. № 12). Потрібно було супроводжувати валки з рибою і сіллю до Межигір'я, їздити у справах до монастирського начальства і т. п. Цілком закономірне бажання межигірських ченців повернутися до Києва. Адже поїхати навіть на таку почесну посаду, як начальник січових церков або настоятель Самарського монастиря, було досить небезпечно для здоров'я. За свідченнями сучасників, життя в Новій (Підпільнецькій) Січі було нелегким. Вона розташовувалась у невіддаленому місці на болотистій місцевості. Перехожим під час дощів доводилося грузнути в багнюці. Навесні люди потерпали від великої маси комах, влітку річка Підпільна цвіла і смерділа. Місцеві жителі й мандрівники страждали від нестачі питної води, адже воду з річки чи криниці потрібно було кип'ятити, а дрова слід було купувати. Можна додати постійні епідемії чуми, які стрясали Південну Україну майже щороку¹⁹. 1750 р. через епідемію чуми були спалені Самарський монастир і його архів.

Отож, є приклади, коли межигірські ченці тікали від обтяжливих послухань, помирали. Їх потрібно було заміщувати. Так, ієромонах Симон, настоятель Кальміуської церкви, 10 травня 1754 р. забрав деякі церковні речі й утік²⁰. У 1769 р. з Січі від переслідувань начальника Володимира Сокальського втік ієродиякон Валеріан. Він записався в гусари Жовтого полку й повернувся в Межигірський монастир у 1776 р.²¹ Запорозькими землями також тинялися ченці-втікачі з багатьох монастирів, і Межигірського зокрема (док. № 8, 11). Плинність людності існувала не тільки серед

Русская Православная церковь в Польско-литовском государстве в XVII–XVIII в.в. – К., 1905. – Т. II: Киевская метрополия-епархия в XVII–XVIII в.в. (1686–1797 гг.). Первая половина тома. – С. 60, 61, 76).

¹⁷ *Эварницкий Д. И.* Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского... – С. 8.

¹⁸ *Мышецкий С.* История о казаках запорожских. – С. 48.

¹⁹ *Эварницкий Д. И.* Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского... – С. 68.

²⁰ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – К., 1998. – Т. 1. – С. 125.

²¹ ЦДІАК України. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 48-б. – Арк. 1.

духовенства: змінювалася (переобиралася) січова, паланкова старшина (в деяких випадках раз на півроку), змінювалися офіцери й солдати російських військ, що несли службу в ретраншементах, розташованих на території Запорозжя, поверталися в Гетьманщину козацькі полки, що охороняли південний кордон, тощо.

Безперечно, межигірські ченці займали привілейоване становище в землях Війська Запорозького Низового. Привілеї Межигір'я були закріплені законодавчо: в січовому й монастирському архівах зберігалися листи та привілеї січової старшини, московського патріарха Іоакима Савелова, благословительні листи київського митрополита та київського генерал-губернатора Вейсбаха²². Також законодавчо було надано дозвіл на безмитний ввіз і вивіз товарів межигірськими ченцями. В листі кошового отамана Григорія Федорова в київську губернську канцелярію щодо безмитного провозу різних товарів на Січ (9 травня 1755 р.) вимагалось: "...да особливо з Києво-Межигорского монастыря на духовный чин zde в священнослужении пребывающей борошна ржаного и протчого тридцать четвертей, пшона десять четвертей, горелки – две бочки, полотна тысяча аршин, а отсюда в тот монастырь рыбы десять возов четверных, и соли десять возов четверных же"²³. Цю вимогу задовольнив сенатський указ від 25 січня 1760 р. Монастирю дозволялося завозити харчі, а вивозити 10 четверокінних возів з рибою, за сіль треба було сплачувати мито²⁴. У травні 1764 р. з Межигір'я в Запорозьку Січ було відправлено п'ятнадцять возів (док. № 7).

Кошти, які надходили з Війська Запорозького, становили вагому частку прибутків Межигірського монастиря. Хоча отримання прибутків готівкою та продуктами потребувало певних зусиль. Треба було відсилати вози на Січ, платити мито за сіль. Начальник січових церков Володимир Сокальський в середині червня 1774 р. скаржився писарю І. Глобі: "Я закупивъ соли и рыбы въ Монастырь Межигорскій, а возовъ зъ Межигоря для забратя оного и по ся пори неть. Чуть ли и будутъ – неть никакой вести. Почать разви шипотинить, перепродовать на баришъ. Съ кашука до того приходитъ"²⁵. Інформацію про свої прибутки межигірці намагалися не розголошувати, тому зараз ми маємо досить неповну картину економічних зв'язків Коша і Межигір'я²⁶. Здається, що документи з цього питання або спеціально не велися, або їх знищили пожежі й час.

²² Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – Т. 1. – С. 103–120.

²³ Швидько Г. К. Документи РДВІА про торгівельні відносини між Запорозькою Січчю і Гетьманщиною у другій половині XVIII ст. // Південна Україна XVIII–XIX ст. – 1999. – Вип. 4 (5). – С. 10.

²⁴ Андриевский А. А. Материалы по истории Запорозжя и пограничных отношений (1743–1767). – Одесса, 1893. – С. 143.

²⁵ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – Т. 1. – С. 166.

²⁶ У наказі Межигірського монастиря в Комісію для складання "Нового Уложенія" 1767 р. написано: "А хотя монастырь Межигорский и имеет себе парохию Войско

Межигірські ченці, які перебували на Січі, отримували платню від Війська грішми і натурою – борошном. З 1761 р. Військо Запорозьке отримувало від російського уряду 6660 крб., 1300 четвертей борошна і 85 четвертей крупи (крім того, 50 пудів пороху й 50 пудів олова). Ця платня на майдані урочисто розподілялася між товариством. У 1768 р. частка січового духовенства складала: “начальникові Січових церков – 5 крб., підначалому – 3 крб., ієромонах – 5 крб., дияконам – 3 крб., уставнику – 3 крб., свічкарю – 1 крб., титарям – 4 крб., школярам – 3 крб., на пономарню – 10 крб.” Борошна: “отцю начальнику церков – 5 четвертей, на пономарню – 2 четверті, на школу – 4 четверті, титарям січовим – 2 четверті”²⁷. Розподіл жалування мав скоріше символічне, церемоніальне значення, ставлячи за мету продемонструвати козацтву опіку монарха над своїми підданими. У 1774 р. Володимиру Сокальському, який став січовим архімандритом, встановили щорічну платню в 300 крб.

Січові начальники керували збором милостині для Межигірського монастиря і в той же час всіляко намагалися обмежувати ченців інших монастирів, і при цьому користуватися підтримкою старшини. Неодноразово начальники розганяли з Січі занадто велику кількість ченців, що збирали милостиню (док. № 9).

Про прибутки з січової парафії інформація збереглася тільки за останні роки існування Січі. Дохід Межигір'я з маєтків у 1771 р. становив 3378 крб. 29 коп. В цю суму входило 373 крб. 40 коп. “отказаннихъ на монастырьъ по смерти разнихъ козаковъ запорожскихъ”. Возів з Січі в цьому році не було через епідемію чуми. У 1772 р. прибуток становив 2722 крб. 17 коп. Зате з Січі отримали 2447 крб. 50 коп., 34 червінці, 910 рун вовни, риби в'яленої голів 72, оселедців 60 бочок. У 1773 р. з Січі прийшло 800 рун старої вовни, риби в'яленої голів 72 $\frac{1}{2}$, коропів 2000, 1020 пудів солі та 30 ок осетрової ікри²⁸. Грошей було зібрано 2062 крб., а прибуток з маєтностей Межигір'я в 1773 р. склав 2593 крб.²⁹

Межигірський монастир дорожив запорозькою парафією, тому висвячення у вересні 1774 р. Володимира Сокальського на окремого січового архімандрита, підпорядкованого київському митрополитові, було сприйнято негативно. Конфлікт вичерпався автоматично в 1775 р. – січова парафія припинила своє існування.

Запорожское с добровольного его согласия, и туда и Сечь Запорожскую, посылаются от монастыря для служения и преподачи треб христианских иєромонахи и иєродиаконы, но отгль, кроме того что спрошено некоторое число от добротных дателей, бывает в монастырь про расход рыбы да соли, более никаких деньгами доходов в получении не бывает, с коих за соль, в провозении ей в монастырь на таможенных заставах и указная пошлина взимается” (Сборник Императорского русского исторического общества. – СПб., 1885. – Т. 43. – С. 592–593).

²⁷ Скальковский А. О. Історія Нової Січі. – Дніпропетровськ, 1994. – С. 156.

²⁸ ЦДІАК. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 32. – Арк. 11, 14зв., 15.

²⁹ Герасименко Н. О. До історії Межигір'я // Український історичний журнал. – 1990. – № 12. – С. 94.

Не можна оминати проблему стосунків світської січової старшини з духовенством. Регулярна презміна межигірських ченців не може бути свідченням слабкості позицій усього духовенства в землях Війська Запорозького Низового. Також постійне втручання світської влади в справи Церкви було притаманним не тільки Запорожжю. У Гетьманщині церковники писали скарги про встановлення гетьманами несправедливих податків, священників змушували ходити в світські суди, нести різні повинності. Міщани, козаки й посполиті заорювали монастирські землі, вирубували ліси. Київський архієпископ Варлаам Ванатович за доносом був позбавлений архієрейства й засланий у Білозерський монастир. У Київській єпархії зберігалось право обрання прихожанами священників. У середині XVIII ст. було видано низку указів для ліквідації таких виборів, але це викликало численні протести. Також на Наддніпрянщині був надлишок священників, які не мали власних приходів і переходили з місця на місце в пошуках кращої парафії.

Що ж маємо на Запорожжі? Те саме втручання світської влади (козацької старшини) в справи Церкви (начальник січових церков, Самарський монастир, Старокодацьке духовне намісне правління). У кінці 50-х років старшина без згоди київського митрополита дозволила служити в січовій церкві єпископу Анатолію Мелесу. Кіш отримав догану за самовільство від Сенату і Св. Синоду. Цей інцидент став приводом для створення Старокодацького духовного намісного правління для контролю за Церквою на Запорожжі. За вимогою першого намісника Стефана Андреева почали проводити перепис Самарської та Кодацької паланок. У 1761 р. з с. Кам'янського вигнали двох священників за спробу прилучити свою парафію до Новослобідського козачого полку³⁰. Київський митрополит згодився позбавити їх парафій, але відтепер софійські ченці стали приїжджати за милостинею до Січі, побудували свій двір. Хто тут отримав зиск? Військо, київський митрополит чи бюрократична машина Російської імперії, частиною якої було духовенство?

Самарський монастир мав власні угіддя та посполитих. У 1750-і рр. старшина Самарської паланки хотіла урізати монастирської землі, а в посполитих було бажання записатися в козаки. Вислані з Межигір'я ченці вирішили проблему на користь монастиря. Протягом наступних років самарські полковники відбирали в монастиря сіно, коней, худобу. Після ліквідації Січі Самарський монастир з угіддями залишився за Межигір'ям (до 1786 р.)³¹.

Мешканці запорозьких сіл обирали “своїх” аколів до новозбудованих церков. Але ж це було їхнє ктиторське право, невикорінене навіть у Наддніпрянщині до кінця XVIII ст.

³⁰ *Левицький О.* Церковна справа на Запоріжжі в XVIII ст. // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. – К., 1912. – Кн. X. – С. 52–72.

³¹ *Феодосий (Макарьевский).* Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. – Екатеринослав, 1875. – Приложение. – С. 98–110.

Колонізаційне освоєння земель Війська активізувалося в середині XVIII ст. Більшість прибулих на Запорожжя були православними з Гетьманщини та Правобережжя. Чи була потреба козакові з Ніжина, який вчився в місцевій приходській школі, в молоді літа працював хліборобом, а приїхавши на Січ став ловити рибу, утворювати “козацьку” релігію, окремий церковний устрій? Він вірив і молився так, як його вчили вдома батьки й панотець. Ставлення мешканців Запорожжя до Церкви не було особливим, а таким самим, як і на Наддніпрянщині. Церковний устрій теж поступово втратив початкову оригінальність: в останні роки існування Січі більшістю приходських церков завідувало Старокодацьке духовне намісне правління (організоване як одна з протопопій Київської єпархії), решта дісталася січовому архімандриту, підпорядкованому київському архієрею (1774 р.).

Повсякденна релігійна практика в запорозьких слободах також мало чим відрізнялася від Наддніпрянщини. Адже церковне начиння і служебні книги були ті самі. Сучасники (Мишецький, Яценко-Зеленський) виокремлюють особливу, незвичну поведінку тільки тих козаків, які жили в Січі. Запорожці ходили в п'яному або похмільному стані до церкви. У головному січовому Покровському храмі для старшини стояли стільці. Запорожці читають над горілкою і галушками отченаш. Через те, що в Січ не пускали жінок, вона зажила слави “світського монастиря” (хоч є згадки про жінок в Новосіченському ретраншементі)³². Чернець Яценко-Зеленський зустрічав козака, який вважав, що спастися легше на Січі, ніж у будь-якому монастирі³³. Також запорожці не знали, чому до них надсилаються священники з Межигірського монастиря (“Сечевой приход издревле принадлежал, не известно почему, Мижигорскому монастирю”)³⁴. Але ці зауваження, в основному, описують забобони та побутову релігійність.

Оригінальність і специфіку релігійної практики запорожців (не посполитих!) визначало те, що вони були свідомі того, що живуть у Війську, вважали себе окремою мілітарною корпорацією з обов'язком воювати або поводити себе не так, як мирні гречкосії. Культ Покрови набув поширення “единственно для того, дабы она покривала удалое тое войско от всякаго зла, ему часто случавшагося от известных неприятелей и бываемаго тож не за добро”³⁵. Не випадково похідні Покровські церкви розташовувалися на кордонах Війська, на шляху рибалок і гайдамаків (Гард, Вербове на р. Інгулі, в Микитиному). Свої войовничі прагнення запорожці реалізовували у дрібних наскоках на татарські та польські території, Коліївщині 1768 р. Поручик Федір Семенов (сидів на заставі на Микитиному перевозі) відзначав дивне вітання запорожців: “Дай Боже розмир!” – якщо почнетъся війна, щоб було багато здобичі³⁶. Хоча подібні настрої могли існувати тільки в середовищі

³² *Степанів І. С.* До студій з історії Запоріжжя за останні роки його існування // Записки Дніпропетровського інституту народньої освіти. – 1927. – Т. 1. – С. 373–377.

³³ *Еварницький Д. І.* Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского... – С. 90.

³⁴ Там само. – С. 7.

³⁵ Там само. – С. 6.

³⁶ *Андрієвський А. А.* Матеріали, касаючіеся запорожцев (1715–1774 г.). – С. 624.

сіроми, а не статечного козацтва. Це водночас не заважало частині запорожців з початком російсько-турецької війни 1768–1774 рр. перезаписатися в посполиті або відійти в Гетьманщину, щоб позбутися військової служби³⁷.

Характерною саме для Запорожжя була поширеність похідних церков. У них проводилися сезонні служби (діяли під час великих свят, початку та закінчення риболовецького сезону). Наприклад, у Микитинській церкві на першому тижні Великого посту, в суботу причастилося 3400 осіб, на іншому тижні – понад 2000 осіб, усі пішли на низ Дніпра та на Кальміус (1755 р.)³⁸. Подібна ситуація існувала і в інших похідних церквах.

Слава про багатства запорозьких земель привертала на Січ силу зебраків та ченців, що збирали милостиню. Вони йшли за валками купців, чумаків, рибалок. Прибували прошаки з найближчих епархій: Київської, Чернігівської, Переяславської, Білгородської; були також ченці закордонних монастирів Правобережної України та Білорусії³⁹, Московського Новоспаського монастиря (док. № 6). На Січі збиралося дуже багато ченців, особливо на свята: “а прошаков як Бог зродив зо всего света: о Покрове думали, что ось, може, в Сечи достанут!”⁴⁰ Зібравши милостиню на Січі, ченці вирушали по запорозьких зимівниках і хуторах. Козаки, слобожани і місцеві священики недолюбливали численних збирачів, не завжди милостиня була щедрою: “на добич очень ... некорисно: військо то поскупело, то поубожало”⁴¹. Для власного прибутку київський митрополит іноді давав ченцям дозвіл на богослужіння в запорозьких церквах (док. № 6)⁴². Якщо ченців збиралося багато, то їх розганяли (док. № 9), а в 1768 р. кошовий вимагав від митрополита не давати ченцям дозволу на виїзд у Січ, оскільки потрібно зробити в Покровській церкві прибудову, а всі козацькі гроші “тікають”. Козацтво становило тільки частину мешканців земель Війська Запорозького Низового. У 1733 р., за словами одного з запорожців, товариства було близько 30 тис.⁴³ Загальна кількість запорозьких козаків, згідно з переписом, проведеним за наказом гетьмана К. Розумовського, – 27117 осіб⁴⁴. Більшу частину подавачів склали не козаки, а місцеві посполиті та люди, що приїжджали для промислу. Найпоширенішою милостинею була сума в 1–10 коп.⁴⁵, хоча козацька старшина могла зробити внесок у 10 крб. і більше (док. № 10)⁴⁶.

³⁷ ЦДІАК. – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 267 – 39 арк.

³⁸ Андриевский А. А. Материалы, касающиеся запорожцев (1715–1774 г.). – С. 620.

³⁹ Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII–XX ст. – Запоріжжя, 1999. – С. 163–164.

⁴⁰ Левитский О. Переписка з Запорожьем (1763–1765) // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – 1904/05. – Кн. 18. – Вып. 3. – Отд. 3. – С. 33.

⁴¹ Там само. – С. 32.

⁴² Там само.

⁴³ Андриевский А. А. Материалы, касающиеся запорожцев (1715–1774 г.). – С. 295.

⁴⁴ Ломиківський В. Словник Малоросійської старовини // Київська старовина. – 1992. – № 2. – С. 75.

⁴⁵ Щодо зневажливого ставлення запорожців до грошей, то реальне життя відрізнялося від народних уявлень XIX ст. (порівн. док. № 3 і док. № 14).

⁴⁶ ЦДІАК України. – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 5–9.

Характерним для Запорозжя було поширення “дикого попівства”, тобто не санкціонованого київською духовною владою. Чернець Яценко-Зеленський писав про те, що козаки самі, особливо по суботах, намагаються виконувати церковні обряди (кадити ладаном у хаті) й дивувався: “...бывают по нужде, однако ж попами, когда умершаго без попа погребают сами, особливо во время заразы, по ихному чумы, якая на Запорожи бывает в год четири раза, т. е. летом, зимой, осенью и весною, и коей по прошествии (неизвестно когда) привозят из Сечи приходского иеромонаха, который, как скоро отправит похорон и запечатает гроб, то они, отпоминав его горилкою в место кутьи, ... насыпают большую, или меньшую могилу по знатности покойника”⁴⁷. Отже, така практика була вимушеною через небажання священників їхати в землі, де вирує хвороба. Під час епідемії мешканці Запорозжя розходилися зі своїх осель у менш залюднені місця. Були випадки “блудного” життя (чоловік і дружина давно живуть разом, мають дітей, але не були вінчані в церкві). Такі випадки призводили до появи різних поговорів і чуток. Так, у 1762 р. старшина Григорій Кологривий писав у приватному листі про те, як один з чиновників “безстыдно описал Войско Запорожское в послании в Сенат ... поселили слободы с женским полом толко для блудного смешения ... наводя с дочерьми кровосмешение ... просит определения тех слобод к новопоселенному Новослободскому полку”⁴⁸. Проте землями Війська вешталосся багато мандрівних ченців та священників (док. № 8, 11), які інколи осідали й починали служити без дозволу вищої духовної влади. З такими явищами боролися Кіш (надавав звільнення від військової служби в разі одруження)⁴⁹ і Старокодацьке духовне правління (здійснювало перевірки парафіян та священників)⁵⁰.

Таким чином, після повернення запорозців під скіпетр російських самодержців на території Запорозьких Вольностей поступово став утверджуватися церковний устрій, характерний для українських епархій (Київської, Чернігівської, Переяславської). Спершу для задоволення релігійних потреб козацтва викликали ченців Києво-Межигірського монастиря. Ченці також наглядали за благонадійністю січовиків⁵¹. Населення Війська Запорозького Низового швидко зростало, й без спротиву січового керівництва було створене Старокодацьке духовне правління. Проте на Запорозжі активно застосовувалося ктиторське право – призначення на парафії обраних прихожанами священників. Кіш міг висилати за межі Вольностей ченців і священників, які завинили перед Війском⁵². У 1774 р. Січ розриває зв'язки з Межигірським монастирем і в церковному напрямі повністю підпорядковується Київ-

⁴⁷ *Эварницкий Д. И.* Две поездки в Запорожскую Сечь Яценко-Зеленского... – С. 49–50.

⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. КМФ–9. – Оп. 2. – Спр. 86. – Арк. 1.

⁴⁹ *Гісцова Л. З.* З архіву Коша Нової Запорозької Січі. – С. 70.

⁵⁰ ЦДІАК України. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 112. – Арк. 40.

⁵¹ Саме межигірський архімандрит Никанор сповістив Св. Синод про поведінку, єпископське богослужіння на Січі Анатолія Мелеса.

⁵² У Росії ченців, що провинилися, відправляли в Сибір.

ській єпархії. Оригінальними були деякі релігійні практики, що існували тільки на Запорозжі. Їх появу зумовили розпорошеність місцевого населення, а також розквіт сезонних промислів (рибальства, чумацтва).

Отже, на відміну від військового, запорозькі козаки так і не виробили власного церковного укладу. Система управління Церквою була така сама, як і в Наддніпрянщині. У формуванні особливого погляду на козацьку релігійність велику роль відіграли і продовжують відігравати народні легенди та перекази⁵³ (док. № 14, 15).

ДОДАТОК

Начальники січових церков (1735–1774 рр.)

Павло Маркевич	1735–1736 ⁵⁴
Пафнутій	1748–1750 ⁵⁵
Михайло Ілляшенко	1751 ⁵⁶
Варлаам Григорович (Григораш)	1752 ⁵⁷
Макарій	1753–1754 ⁵⁸
Феодорит Рудкевич	квітень 1754–1757 ⁵⁹
Ієссей	1758–1759 ⁶⁰
Володимир Сокальський	1760–1762 ⁶¹

⁵³ Украинския народныя предания / Собр. П. Кулиш. – М., 1847. – Кн. 1; *Еварницький Д. І.* Запорозжя в залишках старовини і переказах народу. – К., 1995. – Ч. I–II.

⁵⁴ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – Т. 1. – С. 118, 119; *Андриєвський А.* Исторические материалы из архива Киевского губернского правления. – К., 1885. – Вып. 9. – С. 76; *Скальковський А. О.* Історія Нової Січі. – С. 114.

⁵⁵ Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису (далі – ІР НБУВ). – Ф. II. – Спр. 27794. – Арк. 1; *Еварницький Д. І.* Две поездки в Запорозскую Сечь Яценка-Зеленского... – С. 16.

⁵⁶ *Феодосий (Макарьевский).* Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. – С. 98.

⁵⁷ Варлаам був племінником межигірського архімандрита Іоасафа Маєвського (1746–1754), пізніше став архімандритом Тульського монастиря: Там само. – С. 100; ЦДІАК України. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 19–20.

⁵⁸ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – Т. 1. – С. 121; *Скальковський А. О.* Історія Нової Січі. – С. 109.

⁵⁹ Феодорит був начальником Самарського монастиря у 1751–1753 рр.: ІР НБУВ. – Ф. 160. – Спр. 596. – Арк. 20; ЦДІАК України. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 19–20.

⁶⁰ ІР НБУВ. – Лебедев 664 (Муз. 935). – Арк. 42; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр. 114. – Арк. 3; Оп. 1020. – Спр. 3548. – Арк. 12.

⁶¹ Володимир був настоятелем Самарського монастиря в кінці 1750-х рр.: *Феодосий (Макарьевский).* Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. – С. 110, 111–112; *Біднов В.* Січовий архімандрит Володимир Сокальський в народній пам'яті та освітленні історичних джерел // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1927. – Т. 147. – С. 81–101.

Петро Чернявський
Павло Казанович
Володимир Сокальський (удруге)

1763⁶²
1767⁶³
жовтень 1767–1774⁶⁴

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Київ, 1745 р., вересня 13. – Пашпорт, виданий київським митрополитом Рафаїлом Заборовським ченцям Видубицького монастиря на проїзд в Запорозьку Січ

БОЖІЄЮ МИЛОСТІЮ

Рафаиль Заборовскій Православный Архієписпъ Митрополіть Київскій
Галицкій и Малья Россіи

оказатели сего Кієвовидубицкогѡ мнстыря Іеромонахъ Мелетій, монахъ Стефанъ да послушникъ Лука отправлени в Малую Россіи и в Сѣчь Запорожскую ради испрошенія на церковь онагѡ монастыря Чуда Стагѡ Архістратига Христова Михайла *от* Доброхотовъ милостини, которымъ во вѣрность тогѡ данъ Сей за рукою нашею Архіерейскою при печати Катедральной Пашепортъ, в Катедрѣ нашей митрополітанской Кієвской

1745 года сентябра 13 д.

Вышше именованный Рафаиль Митрополіть Київскій

[Печатка]

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. 117. – № 4. – Арк. 1.

№ 2

Запорозька Січ, 1748 р., лютого 23. – Лист кошового отамана Марка Кондратова київському генерал-губернатору Михайлові Леонтьєву з приводу виборів старшини і закриття січової церкви¹

Високородному Гдну

І Високо Превосходителнѣйшему Гдну, Гдну

Генералу Аншефу и Кавалеру, Кієвской

Губерніи Генералу Губернатору, Михаилу Ивановичу

Его Високо Превосходителству Леонтиеву.

Покорнѣйшое доношеніе

Сего февраля 17 д. Вашего Високо Превосходителства, високо поважнимъ орденѡмъ к намъ Запорожскому Войску присланнымъ предложено, в

⁶² ІР НБУВ. – Ф. 160. – Спр. 1138. – Арк. 3.

⁶³ ЦДІАК України. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 224. – Арк. 8.

⁶⁴ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – Т. 1. – С. 144–155, 171–201 та ін.; Біднов В. Січовий архімандрит Володимир Сокальський... – С. 81–101.

показанномъ в томъ ордерѣ безпорядочномъ виборѣ, і о показанних про-
дерзностяхъ такожъ і кемъ церковь запечатанна была, і нинѣ в оной церквѣ
служение имѣется ль. К Вашему Високо Превосходителству писменно
отвѣтствовать; І на оной Вашего Високо Превосходителства, високо
поважній ордеръ с покорностию *отвѣтствуемъ*; Генваря “1” дня Выбор непо-
рядочной, такъ мнѣ кошовому яко і старшинѣ *от* козаков Войска
Запорожского хотя и была такожъ и драка в церкви і окровавление оной же
церкви і били, и чрезъ то церковь *от* “1” до “6” чисель Генвара запечатана
началникомъ сѣчевимъ иеромонахомъ Пафнутиемъ была, точною “5” дня того
жъ Генвара противъ “6” чисель *отпечатана*, і служеніе ннѣ в оной церкви
имѣется, а что *б* такова непорядка и продерзостей впредь козаки чинить не
дерзали; Атаманомъ *от* мене приказъ *отданъ* козаков их видѣній укротѣвать;
о томъ Вашему Високо Превосходителству Покорнѣйше репортуемъ.

Вашего Високо Превосходителства Покорнѣйшіе Слуги Войска Запо-
рожского Нізового Атаманъ Кошовий.

Марко Кондратов с товариствомъ

З Коша Нізового

феврала “23” д

1748 году

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. II. –
№ 27794. – Арк. 1–1зв.

№ 3

Запорозька Січ, 1748 р., липня 12. – Лист отамана Бруховецького куреня Івана Передерія до ігумена Видубицького монастиря

В Бгу Пречестнѣйшій Мцѣ *отче* Ігуменъ мнтира Видубицького мнѣ в
млтвахъ Стихъ трудолюбивій *отць* и Блгодѣтель.

обытели Вашея Законникъ Іеромонахъ Венерацкій² в бытност свою zde
в Сѣчи Запорожской и спросивъ у добротних дателей 82 рублѣ денегъ при
отездѣ своемъ *отсюду* оставилъ оныя денги у мене. А понеже ннѣ слѣдуетъ
в Бгоспасаемій Градъ Кіевъ знатній Войска Запорожского товаришъ Григорій
Бѣлій; того ради Я оние денги чрезъ него Григорія к Вашей пречестности
посилаю и прилѣжно прошу в полученіи тѣхъ денегъ писменнимъ мене не
оставитъ увѣдомленіемъ в протчемъ вручая себе Бгоугоднимъ Вашея Пре-
честности млтвамъ з должнѣйшимъ Імени Вашего Почтеніемъ пребуду навсегда

Вашего Блгословенія покорній слуга

Атаманъ Куреня Бруховецького

Іоанъ Передерѣй

1748 году

Іюля 12

Кошъ Запорожской

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 130. – Оп. 2. –
Спр. 42. – Арк. 1.

№ 4

**Межигір'я, 1762 р., квітень. – Лист межигірського намісника
Феодорита до київського митрополита Арсенія Могилянського
з приводу відправки ченців у Запорозьку Січ**

Ясне в Бгу Высокопреосщеннѣишій влдо
Высоко Млтивш мой оцъ и Архипастиръ

По давнему обыкновению до Сѣчевыхъ церквей тамошнимъ священнослужителемъ на перемѣну з Ставролигiалного Киевомежигорского Мнтра отправляются в Самаръ начальникомъ Иеромонахъ Василии, в Сѣчь за уставника Иеромонахъ Адрианъ, в Гардь Иеромонахъ Амвросiй, в Калмусть иеромонахъ Иеракъ,

Понеже оные вышпоказанные иеромонахы ради подаянiя требъ Хртиянских и слушанiя исповѣди блгословенiя не получали еще, того для к вшему Ясне в Бгу Высокопреосщенству оныхъ при семъ посылая; да соблаговолить Ваше Ясне в Бгу Высокопреосвященство свое архипастырское многомощное блгословенiе, к потупленiю имъ в преподаванiе требъ Хртианских, и слушанiе исповѣди, и в путешествiе, преподаат, всенижайше общецратственно прошу.

Вашего Ясне в Бгу Высокопреосщенства
Всепокорнѣишій Слуга и бгомалець
Киево-Межигорского монастыря
Наместникъ Иеромонахъ Феодоритъ
априля “ ” д
1762 года

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Лебедев 664 (Муз. 935). – Арк. 70.

№ 5

**Київ, 1762 р., травень. – Супровідні документи, видані
митрополитом Арсенієм Могилянським софійським ченцям
для поїздки в Запорозьку Січ**

№ 5. 1

Великому Гдну ясне в Бгу Преосвященнѣишому Квръ Арсенію Могилянскому Бжією млтію Православному Архієписку митрополіту Київському и Галицкому и Малья Россіи

Покорнѣишее доношеніе

Понеже по благословенію Вашего Ясне в Бгу Преосщенства *отправляются* съ Катедралного монастыря въ Сѣчь Запорожскуе иеромонахъ Іустъ и иеродіаконъ Никита на перемѣну находящихся тамо въ Сѣчи иеромонаха Діонусія и иеродіакона Салавіила для испрошенiя на Катедралную Свято-софійскую церковь на строеніе вновь кришки и на прочіе монастырскіе нужды *от* добротодателей милостини поданной *от* Вашего Ясне в Бгу

Преосвященства 1761 года априля 13, Грамматъ въ якой положенный къ прошенію той милостини двугодишный срокъ еще неминувалъ которымъ іеромонаху Діонісію и іеродіакону Салавіилу надлежитъ оную граммату поручить означеннымъ іеромонаху Іусту и іеродіакону Никитѣ а книгу шнурозапечатанную для вписанія подаянія и добротодателевыхъ именъ данную взять з собою для щету;

Того Ради Вашего Ясне в Бгу Преосщенства нижайше прошу на мѣсто оной книги другую приказать выдать онымъ іеромонаху Іусту и іеродакону Никитѣ а по грамматѣ прежней милостиню испрашивать

Вашего Ясне в Бгу Преосвященства

Нижайшій послушникъ Катедралный

Намѣстникъ іеромонахъ Азаріа

1762 Года

Маіа “29” дня

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 127. – Оп. 157. – Спр. 54. – Арк. 2.

№ 5. 2

Высокородный и достойнопочтенный Гпднѣ Войска Низового
Запорожского Атаманъ Кошовый

Любезній мнѣ о Христѣ Братъ

Помня всегда благодѣтелское Вашего Высокородія и всего славного Войска Низового Запорожского къ здѣшной Катедральной обители благопріятство и усердіе, и чинимое посилаемимъ *отсель* в Сѣчь Запорожскую для испрошенія на катедралную святыя Софіи Премудрости Бжія церковь *от* добротодателей милостиннаго подаянія вспомошествованіе, немогль Я преминуть при нынѣшней отправѣ безъ засвидѣлствованія усерднаго моего Вашему Высокородію благодаренія; съ искреннымъ желаніемъ: да Гдѣ Бгъ багатъ сый въ милости за вся Ваша къ обители Стой и церквѣ Бжіей благодѣянія воздастъ Вамъ за временная вѣчная, за земная небесная, и при томъ увѣдомитъ Ваше Высокородіе: что на перемѣну имѣющихся тамъ для испрошенія млстини катедралныхъ нашихъ іеромонаха Діонвсіа и іеродіакона Салавіила *отправлены* при семъ въ Сѣчь Катедралные ж іеромонахъ Іустъ и іеродіаконъ Никита. Которымъ оказать свое какъ и прежде всегда являли благопризрытелное в томъ благодѣтелское пособіе, Вашего Высокородія прилѣжно прошу* и ікону святыя великомученицы Варвары на благословеніе Вашему Высокородію посилаю при охотныхъ моихъ молитвахъ навсегда пребывая.

Вашего Высокородія

в Христѣ братъ вседоброжелателный и Бгомалець Смиренный митрополитъ Кіевскій Арсеній

* У текстѣ викреслено: “и внесумнѣнномъ того ожиданіи”

1762 Года

Маіа 31 д.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 127. – Оп. 157. – Спр. 54. – Арк. 3.

№ 5. 3

Понеже съ Катедралного нашего Святософійского монастыря отпращены в Сѣчь Запорожскую іеромонахъ Іустъ и іеродіаконъ Никита на мѣсто находящихся въ оной Сѣчи іеромонаха Діонісія и іеродіакона Салафіила: для испрошенія на обетшалую Катедралную Стѣя Софіи Премудрости Бжія церковь на устроеніе вновь кришки и на протчїе монастырскїе нужды от христілюбивыхъ добротодателей милостини; онимъ же іеромонаху Діонісію и іеродіакону Салафіилу велѣно въ Катедру приездить и зъ собою взять къ подлежащему щоту, шнурозапечатанную книгу при грамматѣ нашей для записи милостинного подаенія и именъ добротодателевыхъ къ помяновенію онихъ в Катедральной церквѣ данную а упомянутую граммату онимъ іеромонаху Іусту и іеродіакону Никитѣ вручить по которой онимъ Іусту и Никитѣ показанную милостинию испрашивать; для того на мѣсто тоей книги сія шнурозапечатанная жъ Книга для вписанія показанной милостини и именъ добротодателевыхъ із Катедры нашей онимъ іеромонаху Іусту и іеродіакону Никитѣ дана

1762 года маіа 30 дня.

В подлинной подписаная

Смиренный митрополітъ Кіевскій Арсеній.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 127. – Оп. 157. – Спр. 54. – Арк. 4.

№ 6

**Москва, 1763 р., липень. – Лист архімандрита
Новоспаського монастыря Мисаїла до кийвського
митрополита Арсенія Могилянського з приводу збору
милостині на Запорозькій Січі³**

Преосщеннѣишии влко милостивонадѣжннй оцѣ і архипастырѣ

При засвидѣтелствованіи Вашему Преосвященству Моего почтенія імѣю честь объявить проѣзжающіа чрезъ Москву Воиска Запорожскаго Гсда старшин в Санктъ Петербургъ для принятія на Воиско жалованья и обратно к Воиску, съ 1758 году і поннѣ Новоспаськую обитель посѣщаютъ, а временемъ і квартиру імѣютъ, а сего 1763 году 3 генваря мсца воисковья Гсда Кошевой Григорей Федоровичъ Лантух, судія Григорей Якимовичъ Лобуровской, Асаулъ Андрѣи Артемьевичъ Носанъ, Писарѣ Иванъ Яковлевичъ Глоба в Новоспаскомъ же мнтрѣ квартиру імѣли болѣе полугода, и в тои

своеи бытности по блгосклонности ко Святои обители *от* усердія своего обнадѣжили дать на Бгоугодное каменное церковное і колоколеное ново-строющееся в Новоспаскомъ мнтрѣ строение въкладу; і просили чтобъ для таковаго Бгоугоднаго дѣла із Новоспасакаго мнтра к Воиску Запорожскому ѡтправить іеромонаха да іеродиакона, по коему обнадѣживаніе із Новоспаской обители Іеромонах Аркадіи да іеродиаконъ Варлаамъ к Воиску Запорожскому и ѡтправлены, Того ради Ваше Преосщенство прилѣжно прошу онымъ іеромонаху і іеродиакону пока они при томъ Воискѣ Запорожскомъ находится будуть блгословить ѡтпирать сщеннослуженіе в чемъ на милость Вашего Преосщенства уповая з должнымъ почтеніемъ моимъ пребываю;

Вашего Преосщенства милостивонадѣжнаго Гсдря *отца* і архипастыря должныи Бгомалець и покорныи слуга Мисаиль, архимандритъ Новоспаській.

июля “ ” дня

1763 года

Зверху приписано: “Получено октября 6 д. 1763 года”.

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. 160. – № 1138. – Арк. 2.

№ 7

Межигір'я, 1764 р., травня 6. – Записка архімандрита Никанора про перевіз поромом через Дніпро п'ятнадцяти возів, що прямували з Межигірського монастиря на Запорозьку Січ

№ 718

Ясне в Бгу Высоко Преподобнѣйшій Гднѣ Святія Великія Чудотворнія Києво Печерскія Лаври Архимандритъ.

Мой Милостивый ѡтць и благодѣтель

Следующихъ с обители Межигорской в Сѣчь Запорожскую четырнадцати воловихъ возовъ да едного пароконного всепокорно Вашего Ясне в Бгу Высоко Преподобія прошу кому за пристойно милостиво приказать поромомъ чрезъ реку Днѣпръ перевезть и на тотъ перевозъ посланному *от* мене з симъ нарочному видать ерликъ, в прочемъ вдая себе неотмѣнной милости с надеждою пребить имѣю.

Вашего Ясне в Бгу Высоко Преподобія Всепокорнѣйшій Слуга и бгомалець Никаноръ Архимандритъ Межигорскій

1764 Года

Мая 6 дня

Межигор

Зверху приписано: “Пол[учено]: мая 7 д 1764 Году”.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 128. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 2.

Межигір'я, 1766 р., вересня 14. – Допит утікача ієромонаха
Ієракса, який повернувся в Межигірський монастир

Кієво Межигорського Мстира ієромонах Ієразъ прежде бѣжавшій а нынѣча с побѣгу возвратившися в Канцеляріи Мнтирской сего 1766 году сентября 14 д. допрашиванъ, кой в допросѣ показал; что прошлаго де 1764 году марта 6 дня по желанію своему бежал онъ з Самарского Мнтира и былъ того ж года априля до первых чыселъ в дачах Запорожских в островѣ Хортицком живучи тамо з монахом зашедшим з Афтонской Горы Феодулом, посля же с послѣдних чысел того ж априля поихал на низ Днепром самъ одынь каюком до Очакова ж пойшол з ватагою в Ханщину до Палѣевого Озера, а оттудова пошол в Волощину и жил в тамошнем Мнтирѣ прозивае-
момъ Манна; недел[ь] с четирѣ, и оттудова ходилъ за Прутъ в Мнтирь Полянку и тамо былъ тыжденъ одынь, посля же в лесахъ тамошних жилъ з годъ з монахомъ Венедиктом Мнтира нашего; поживши ж тамо выйшолъ в Великий Постъ на Украину и был в Лебединскомъ Мнтире тижденъ, посля ишолъ чрез Онуфриевский Мнтирь и тамо толко переночовал далѣе ж в Мошенскомъ Мнтирѣ переживши с тижденъ воскресенскій зайшол сего ж лѣта в тамошній мошенскій лѣса и жил в тѣх лесах первѣе з братією нашего Мнтира ієродияконом Велерияном, и монахом Феодотом, а посля самъ единъ до августа минувшого 30 д сего года; посля жъ оттудова з лѣсов прибил в Мнтирь Межигорскій сего сентября 6 дня будучи ж онъ по всѣх означенних мѣстах нигде ны в какой церкви а паче унѣятской не священнодѣйствовал, а причащался толко между монахамы в Лебединскомъ Мнтирѣ, и что все сые он вправду показал по Євангелскому слову еже Ей, Ей, и по настоящей совѣсти ієромонашеской в томъ своеручіе на сей же сказки

своей і подписался
Ієромонахъ Ієракъ

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3548. – Арк. 7–7зв.

Запорозька Січ, 1766 р., листопада 1. – Лист софійського
ченця Гервасія про справи на Січі

Во ієромонасѣхъ пречестній Гдне мцѣ отче Рафаиль млтвіей отець
мой
Радуйтеся о Гдѣ

Поклонь мой сіновско пріношу яко отцу своему прі засвѣдѣтелство-
ваніи моего к вамъ уклону обявляю вамъ что еще вашими млтвами в
живихъ нахожуся, а на своего патрона шктябра 14 д мало не умеръ а прі-
чиною о полуднѣ погулявши сталъ випроважать отца Пріска в Самар стали

коніа накидать оной конь ушибъ мало не досмерти часовъ два нечувственно лежавъ, ннѣ же вамъ новинку объявляю что в Запорожжѣ почалася Что стали в монаховъ *отбѣратъ* книги и *отибрали* в многихъ а в насъ требовали такъ нема в Сѣчѣ в Самарѣ із *отцемъ* Прискомъ аби знае что и над нами здѣлається

А именно объявляю хто *отбѣрае* прихаль з Мижигорского мнтра икономъ Самуиль и просиль з началникомъ невѣдаю почему пна судіи чтобы позволены *отибратъ* кн[иги] и монаховъ з Сѣчѣ повигонить многии уже виихали А ми еще находімося в страсѣ и в трепетѣ за тимъ что немае денег 10 ру[блей] всѣ пойшли в постройку хати и двора нѣсчимъ к вамъ в мтирь явитися, еще же батюшка *объявѣте* что получили ли *от* мене гостинцѣ всѣ сполна что я вамъ посилалъ оливу и протчое писмомъ мене увѣдомѣт и денги получили ли пять полтинъ что я послать к вамъ прося васъ чтобы ви мнѣ купили шукна на рясу, когда батюшка купили сукна то прошу пошить свиту и прислать мнѣ сюда в Сѣчъ чрезъ оказѣю слушную

І о своему здравии и о поведеніи Киевскому что чи все по старому чи *есть* і в васъ какая новина а за гостинчикъ простѣте что не посилаю теперъ мало за калѣтствомъ своимъ что нѣгде нехожу из двора:

братъ ннѣ проповѣдникъ отецъ Іустъ тридцятаго октябра нечаянною смертию умре пойшовши в сѣни впавъ умре и неболѣзновалъ почти ... толко два рази якъ приихавъ в Сѣчъ з монастыра проповѣдь говорилъ, а нашъ отецъ Іустъ Тросвя[ти]телский *отихавъ* в Кіевъ нѣсхотѣвъ жить чтобы неумерті объявляю і остаюся

Многогрѣшній монахъ Гервасій

1766 года

ноября 1 д

На звороті: “Пречестному Іеромонаху отцу Рафаїлу Старцю мнтра Катедрального Софѣйского – почтеннѣйше”

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 1–2.

№ 10

Київ, 1768 р., грудня 13. – Грамота Кирилівському монастирю з дозволом збирати милостиню на Запорозькій Січі⁴

БЖІЕЮ МЛТІЮ Арсеній Могилянській Православній Архієпископъ митрополитъ Киевскій Галицкій и Малія Россіи

Всѣмъ чтущымъ и слышашымъ сіе Хрстоименытымъ православновосточныя Грекороссійскія Киевскія церкве и нашего смиренія по благодаты Божіей даннѣй Намъ духовнымъ чадамъ любящимъ благолѣпіе храмовъ Божіихъ благодать и міръ отъ Бга отца нашего Гпда Іиса Хрта да умножится Бгомолческо желаемъ: 1765 года генваря “26” дня доношеніемъ намъ Свято-Троицкогѡ КієвоКвриловського Мнтра Ігуменъ Іеромонахъ Тарасій общекупно съ братією о нуждахъ мнтрскихъ усмотрель съ оныхъ самонуж-

нѣйшую и главнѣйшую необходимость въ репараціи имѣющейся на церковѣ Бжїей созданной во имя Святыя Живоначалнїя Троицы Крышки, за дряхлостію ее которой и во всемъ гнѣлостію отъ течи немалая начинается муровому церковному зданію порчѣ делатись, да и на самыхъ де оной же церкви Божїей Главахъ жестью покрытыхъ, за обветшалостію спорченной жести такожь и кирпичному зданію отъ течи в церковныхъ шїяхъ, порчѣ уже дѣлается, тотъ же де Сто Троицкїй КїевоКврилловскїй Мнтрѣ за крайнею своею во всемъ скудостію оной церкви Бжїей репаровать неоткуда невсостоянїи и для того насъ онъ Ігумень Тарасїй съ братїею просилъ, дать Граммату благословителную, испрашивать чрезъ два года въ Сѣчи Запорожской и въ Полтавскомъ Малороссїйскомъ полку отъ добротныхъ дателей милостины на репарацію въ томъ КїевоКврилловскомъ Мнтрѣ Святыя Живоначалнїя Троицы церкви въ крышки и въ прочемъ, и на въписаніе тогѡ милостиногѡ подаянїя книгу. По котрому Егѡ Ігумена Тарасїя съ братїею Прошенїю, отъ насъ тѣмъ кто изъ монашествующихъ имъ Ігуменомъ съ братїею опредѣленны и посланны будутъ благословленно в Сѣчи Запорожской и в Полтавскомъ Малороссїйскомъ полку отъ добротныхъ дателей млтынное подаянїе на возобновленїе въ томъ Кїево Кврилловскомъ мнтрѣ Святыя Живоначалнїя Троицы церкви въ крышки и въ прочемъ, чрезъ два года просить, и на то отъ насъ благословителная граммата, и для вписанїя тогѡ подаянїя шнурозапечатанная книга изъ Катедральной нашей канцелярїи того 1768 года февраля 7 д. выдана, сего же декабря 1 д. 1768 года доношенїемъ намъ оный Ігумень Іеромонахъ Тарасїй съ братїею представылъ что съ тою нашею Грамматою Іеромонахъ Іустъ съ Іеродїакономъ Кассїаномъ февраля отъ 20 д. 1768 года въ Сѣчь Запорожскую съ КїевоКврилловского мнтра, за испрошенїемъ млтыны отправленъ, и доселѣ тамо в испрошенїи млтыны находился, ннѣ же де извѣстно училось что оный Іеромонахъ Іустъ тамо в Сѣчи волею Бжїею умре, на коего де мѣсто другого изъ монашествующихъ конечно надобно послать. Сверхъ же де того и онои отъ насъ данной Грамматѣ и Книгѣ терминъ опредѣленный уже зближается в вышеозначенной же де церковной репараціи, и ннѣ необходимая по убожеству КїевоКврилловскогѡ мнтра надобность состоитъ, и для тогѡ насъ онъ Ігумень Іеромонахъ Тарасїй съ братїею просилъ и паки дать Граммату благословителную, испрашивать чрезъ два года в Сѣчи Запорожской, и в Полтавскомъ Малороссїйскомъ полку отъ добротныхъ дателей млтинное подаянїе на возобновленїе въ томъ Кїево Кврилловскомъ мнтрѣ Стїя Живоначалнїя Троицы церкви в Крышки и в прочемъ и на въписаніе тогѡ милостинногѡ подаянїя книгу.

Того ради Мы по тому Егѡ Ігумена Тарасїя съ братїею прошенїю, тѣмъ кто изъ монашествующихъ отъ него Ігумена съ братїею опредѣленны и посланы будутъ, благословили на возобновленїе въ томъ КїевоКврилловскомъ мнтрѣ Стїя Живоначалнїя Троицы церкви в Крышки и в прочемъ млтынное подаянїе въ Сѣчи Запорожской и въ Полтавскомъ Малороссїйскомъ Полку отъ добротныхъ дателей еще просить отъ нынѣ впредь два

года и во увѣреніе того сія за подписаніемъ нашимъ при печати нашей Каѳедральной Граммата дана и при ней на записку того подаянія и дателевыхъ именъ, по всегдашнему ихъ того КіевоКвриловского Мнтра в церкви помяновенію шнурозапечатанная Книга, изъ Каѳедральной нашей Канцеляріи за надлежащею скрѣпою по опредѣленію нашему виданна, въ которую книгу по сей нашей Грамматѣ Млтынное подаяніе испрошуя и записуя, будучимъ в собраніи оного монашествующимъ испрашивать со всякимъ смиреніемъ и почтеніемъ недомогаясь собою ничего но доволнымъ быть тѣмъ кто что по своему произволению подасть, а при томъ ныкаковыхъ продерзостей и противныхъ поступокъ отнюдь неупотреблять, по прошествіи же оного термина того подаянія съ Сѣчи Запорожской и нигдѣ неиспрашивать, и сію Граммату къ намъ ему Ігумену Тарасію съ братією прислать при доношеніи съ показаніемъ въ немъ сколько по щету оной книги того подаянія собрано будетъ, а тую книгу по щету при тамошней КіевоКвриловского мнтра церквѣ для помяновенія дателевыхъ именъ оставить. Изъ Каѳедры нашей митрополитанской Кіевской. 1768 года декабрь 13 дня.

Смиренный митрополитъ Кіевскій Арсеній
Каѳедралній Писарь Іеромонахъ Іакѡвъ.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 2–3, 44зв.–46.

№ 11

Межигір'я, 1769 р., липня 14. – Прохання ченця-втікача Каліста про повторне прийняття до Кіево-Межигірського монастиря (з резолюціями архімандрита Гедеона Слоніського та духовного собору)

Подано 1769 года іюля 14. Разсмотрѣть и учинит определение. А[рхимандрит] Г[едеон].

Высокопреподобнѣйшему Гдну отцу Гедеону Ставропигіалного Кіевомежигорского Мнтра Архимандриту з братією.

№ 302.

Нижайшее доношеніе

Родомъ я нижайшій полку Малороссійского Лубенского местечка Лохвицѣ по желанію моему принялъ чинъ монашества в Афонъ Горѣ, в Скиту в Чорномъ Вирѣ. Чему будетъ годовъ 10. Оттуда за пашепоротомъ отпущень бивши свободно, прибилъ в Сѣчь Запорожскую, гдѣ и принятъ бившимъ тогда Началникомъ сѣчевимъ іеромонахомъ Іессеемъ по докладу о тимъ покойному Кіевомежигорского мнтрия Гдну отцу Архимандриту Никанору, и жилъ тамо в послушаніи свѣчкарства два года, потомъ прибилъ в Кіевомежигорскій Монастир, и с опредѣления того жъ покойного Архимандрита, находился в разныхъ послушаніяхъ чрезъ два жъ года. Где будучи и на вѣрность службы ЕЯ ІМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА к указной присяги в Кіевской Губернской Канцелярії билъ приводимъ. З

прошлого жъ 1766 года по нанесенной мнѣ не вѣдаю с какой стороны о уединенномъ житии смущении *отлучился* з сего Киевомежигорского Мнтра; а по *отлучки* з оногo находился заграницею по разнымъ тамошнимъ монастыремъ сего 1769 года по іюль мцъ; потомъ признавъ во всемъ свою за исход погрѣшность; яко ж бо *от* того никакой ползи неприобрѣлъ, возмнѣлъ таки возвратится в обитель Межигорскую, и битъ при оной до конца живота своего безотлучно, в томъ послушании в каково Я определенъ буду; чего рады Вашего Высокопреподобия со всею братиею, всенижайше прошу; прописаную мою погрѣшность пастирско простить, и принять паки в число братии сея обители пастви Вашего Высокопреподобия, и за темъ опредѣлить мнѣ послушание каково Ваше Высокопреподобие за бл[а]го усмотрить изволите; о чемъ учинить милостивое опредѣленіе.

О семъ просить Вашего Высокопреподобия нижайшій послушникъ монахъ Калисть.

1769 году Августа 13 д. по слушаніи сегw доношенія в священно-духовномъ соборѣ впроделили просителя монаха Калѣста возвратившогося з побѣгу в мнстирь приять и опредѣлит за побѣгъ егw в братерскую кухню вднакъ при томъ *обязат* егw подпискою с тѣмъ чтw внъ уже никогда з мнтира *сходит* не *будет* а ежели соидет и потомъ *возвратится* то долженъ будет понестъ штрафъ по Духовному Регламенту⁵.

Намѣсникъ Іеромонахъ Феодоритъ

Іеромонахъ Іессей

Старець Іеромонахъ Павель

Іеромонахъ Петръ

Іеромонахъ Іассонъ

Іеромонахъ Теохтист

Іеромонахъ Леонидъ

1769 года

Іюля 13 Дня

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3548. – Арк. 12–12зв.

№ 12

Межигір'я, 1770 р., травня 29. – Автобіографія іеромонаха Феодорита Рудкевича, намісника Киево-Межигірського монастиря⁶

ВисокоПреподобнѣйшему Гпдну *отцу* Гедеону ставропигіалного Киевомежигорского Мнтрия Архимандриту.

Всепокорное Доношеніе

Прибилъ Я нижайшій въ здешний Киевомежигорскій Мнтирь, съ желаниемъ получения въ ономъ монашества; 1746 года Мця маія съ 4-го числа, которое тогожъ года іюня мця 28 д. божиимъ изволениемъ и

благословениемъ покойного Архимандрита, антецессора Вашего Високо Преподобія Гдна отца Иоасафа получилъ. А какъ оное получилъ, немогль нималого времени в свободности от послушаний прожить, чтобъ поке з нововосприятимъ монашествомъ распознаться и навикнуть должному его дозлетворению, вскорѣ опредѣленъ над рибалкамы Началникомъ въ Островъ Язгоровъ, отуду в канцелярию монастырскую, в помощь тогдашняго писаря, с канцелярии под послушание жъ іеродіакономъ будучому тогда и повѣреннимъ іеромонаху Веніямину, в Глуховъ; а за приездомъ з Глухова в Лютежъ шафаремъ, з Лютежа горѣлочнимъ шафаремъ же в монастырь переведенъ. З оного жъ шафарства в Деміанцѣ для покупки немалимъ числомъ разной надобной тогда в монастырь пашнѣ, а по исправки тоя покупки, и по здачѣ за то щету и отдачи покупного всего хлеба, в Глуховъ з челобитною о Евминской Пущи в самие великие в томъ 1748-м году бывшие зимою снѣжные метелѣ и холода, в коей послитки всего здравия лишень такъ что и нинѣ чувствую от того приключившуюсь болѣзнь, а по прибитии з Глухова, на провеснѣ въ Островъ Залозное над рибалками Началникомъ, зъ Залозного Острова въ Юскову Греблю на началство отправленъ, гдѣ до полтора года в послушании прожилъ, зъ Юсковой Греблѣ в монастырь полатнимъ, с полати паки въ Юскову Греблю, в коихъ перемѣнахъ прошло времени 1750 года до половины иуля мця, того времени сисканъ з Юсковой Греблѣ на намѣстничество, в томъ намѣстничествѣ (къ первошастію моему) по затѣвамъ тогда іеромонаха Веніямина на покойного Гдна Архимандрита Иоасафа, хотя и во всякомъ послушании не без трудности бивало несколько въ исправлении тѣхъ какъ съ оних по двоикратному моему въ Юсковой Греблѣ битію, канцелярии Киевской полковой, и сотенной Остерской надобнимъ вѣданиемъ, однако намѣстническая тогдашняя должность превзишла трудностию и неспокойствомъ без всякия мнимия собствения прибили, такъ что по необходимой естественной нуждѣ рѣдко когда доставало и покой себѣ дать. З намѣстничества хотя било якоби в награждение понесенних в томъ немалихъ трудовъ и отправленъ в Сѣчь Запорожску до церкви тамошней за начальника но отуду дачею знатнихъ одобреній тогдашнимъ войсковимъ старшинамъ, и по рекомендаціи помянутого Архимандрита Иоасафа за племянникомъ своимъ нинѣшнимъ Архимандритомъ Тулскимъ Варлаамомъ непринять за начальника в Сѣчь, а отправленъ зъ Сѣчи на мѣсто его Варлаама в Самарский монастырь на бедное и пустое тогда началство съ однимъ толко іеромонахомъ да однимъ же іеродіакономъ, где засталъ пусто измершей бывшей в послѣдовавшую тогда въ оной стороне моровую язву братіи и келиямъ, над гарнизономъ старосамарскимъ командующимы по указу попаленнымъ, однакожъ поспѣшествомъ божиимъ в тѣхъ мѣсто келіи удобовозможно, трапезу и протчое надобное строение с прошения милостини елико что успѣлъ и елико чего недоставало на заплату трудячимся не щадя и собственной прибили исправивъ, на Самарѣ реки вновь греблю занялъ, и млинъ вновь соорилъ, колоколню достроилъ, универсали с Коша на

монастирскую слободу и на другіе угодія виправивъ, в томъ два года и два мѣцѣ прожил; возвратився жъ в монастыр 1753 года въ июнѣ мѣцѣ тожъ неуспѣлъ года сполна, и то в послѣднихъ в разниіи комисии пограничную мотовиловскую, и по маестностямъ для ревѣдованія и перемѣнъ городничихъ вижить (?), отправленъ билъ 1754 года в послѣднихъ априля числахъ и паки начальникомъ в Сѣчь, и тамо тоже впусѣть почитать монастырское подворье заставъ, келии братерскіе амбари для поклажи и содержания покупаемой в монастырѣ риби и разнихъ харчевихъ припасовъ, повѣтъ ради спрятанія телегъ, станъ для лошадей, и братерскую рубленную поварню с немалимъ трудомъ построилъ, и подворье кругомъ огородилъ не безъ трудности жъ доставая з Самарѣ лѣсъ по неимѣнью в близости годнихъ лѣсовъ к строению въ ономъ послушаніи всякую тяготу и уронъ здравія претерпѣвая от нездорового воздуха съ опасностію и морового часто биваемого повѣтря чрезъ три года с лишкомъ понеслъ, оттуду за прибитиемъ 1757 года в монастырѣ немоглъ двухъ недель по дороги перепочить, убѣжденъ паки намѣстничество принять оное въдругое уже, кое намѣстничество удесятерило до прямиа противъ прежнего клопотъ и затруднений по затѣвамъ беспокойной и строптивой противъ властей братии, в добавку того по причинѣ бывшея чудотворниа богородичной иконы и за рубежъ по весняной безпутицѣ двократною поездкою, а между тѣми годамы почитать въ ежегодной произдки в Сѣчь по надобностямъ монастырскимъ, а особливо «1» ПО УКАЗУ Стѣйшаго Синода взять епископа Анатолия Мелеся к привозу в Киевъ, «2» за обстояниемъ монастырской Самарской слободы от монастыря войсковою старшиною отнятой, которую не безъ трудности жъ и не безъ собственного убитка обратно к Самарскому Мнтирю, хотя не всю, еднать сорокъ дворовъ випрошенно, в тѣ послѣдкіи 1-е в февралѣ мѣцѣ 1764 года, а 2-е в ноябрѣ когда саміе крайніе бездорожжя нестерпимия стужѣ метелѣ и иное ненасте, отправливанъ; голодъ холодъ по степамъ таскася самъ и люде со мною также и скотъ терпеть во всю зиму даже до половини маія принужденнимъ нашель себе; в которомъ мѣцѣ маіи прибивъ в монастырѣ на погорѣліе келии таскался по Киеву ради испрошения милостини с книгою, и по маестностямъ для ревѣдованія городничихъ и по другимъ монастырскимъ нуждамъ въ Василковъ и за рубежъ по 1766 год, того жъ года в мартѣ мѣцѣ отправился в Самарский Мнтирѣ какъ би то на покой в другое началство, оттуду прошедшого 1768 года в сентябрѣ прибивъ въ здешний Межигорский Монастирѣ, для благословенія у Вашего Высокопреподобія. Убѣжденъ и паки по причинѣ и Вашему Высокопреподобию уже извѣстной в третое уже принятя за намѣстническую должность в которой по подобнимъ же затѣвамъ и несмирности нѣкотороя нашея братии свѣрхъ года мсцей девять бѣдственню жизнь свою провождая, нахожусь; и понеже для толико тяжесткихъ и какъ показанно мною понесеннихъ с прибиллю извѣстною и монастырю послушаній в коихъ какъ я и порядочно находилъ имѣющіеся у мене данніе мнѣ квитанціи и аттестаты свѣдѣтельствомъ могутъ битъ, к тому и по лѣтамъ Я нижайшій здравиемъ и силами чувств-

венними весма изнемогать началъ по причинѣ которой и зваленной на мене не по силѣ должности несть далѣе не могу; ТОГО РАДИ Вашего Высокопреподобія всенижайше прошу от оной должности мене нижайшого для показанной моей немощы милостиво отчески уволнивъ в приписный сея обители Самарский Митиръ на обѣщание с писменнымъ до кого подлежить видомъ отпустить; а избрать в тую должность з братии кого Ваше Высокопреподобие заблагоусмотрить, и дабы какъ мнѣ пока на старость свободно (противъ другой братии в томъ мнѣ пока мало отличною) частию хлѣба. За естественную нужду доволствуюсь прочее время живота моего в покаянии, и послѣдовавшому моему при принятіи монашества обѣщанию в коликомъ нибудь дозлетворении свободно кончать, такъ и другимъ с достойнѣйшей братіи ежели кому оное идетъ за честь, в чести; а ежели за труд, то в трудѣ; безъ обидное одному противъ другого уравнение могло битъ, не одному по смерть тою честию доволствоватся, либо тяжестию облачится; и о томъ милостивого благорозсмотрения и непродолжительного опредѣления, всенижайшее мое прошение со всепокорностию моею усугубляю.

Вашего Высокопреподобія нижайший послушникъ Іеромонах
Феодоритъ
1770 года
мая 29 д.

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 19–20.

№ 13

**Межигір'я, 1774 р., листопада 28. – Відповідь духовного собору
Кієво-Межигірського монастиря на запит Київської
духовної консисторії про кількість церков, підпорядкованих
січовому начальнику Володимиру Сокальському⁷**

1774 года ноября 28 д

По Указу ЕЯ ІМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА Ставропигиального Кієвомежигорского монастыря священно духовный соборъ слушавъ промеморій духовной кіевской консисторії сего ноября “13” числа какіе именно Сѣчевые Запорожскіе церкви ему Владимиру, когда он въ вѣдомствѣ того Кієвомежигорского монастыря находился, поручены были въ подначалство и въ смотреніе, и сколько при оныхъ церквахъ сценноцерковнослужителей и отъ якого времени находится, и кто они именно, и какъ давно определенны и Ставропигиальный Кієвомежигорскій монастырь заблаговолить учини[ть] о томъ по ЕЯ ІМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА указомъ.

И понеже монастирю Кієво-Межигорскому духовную Кієвскую консисторію увѣдомить нинѣ о вышеписанномъ неможно по нижеслѣдующимъ обстоятельствамъ, Ибо хотя по справки в монастырѣ семъ явилось что въ вѣдомствѣ сѣчевого начальника были запорожскіе церкви, первая въ самой

Сѣчи Покрова Пресвятія Богоматере, при которой и нинѣ самъ оной начальникъ находится зъ другими священнослужителями; вторая въ Никитиномѣ третья при рѣчки Индулѣ въ Вербовомѣ и въ обоихъ сихъ мѣстахъ Покрова жъ Богоматере, четвертая въ Омеловомѣ Святыхъ Апостолѣ Петра и Павла, но какъ съ техъ церквей индульская и омеловская состояли подвижными, и с мѣста на мѣсто переносиваемы то отъ времени начавшоися с Отоманскою Портою войны оныя церкви по опасности съ вышеявленныхъ мѣстъ взяти и нахадившіесь при нихъ священнослужители переведенны въ Сѣчь, гдѣ и понинѣ церкви остаются въ сохраненіи безъ служенія в нихъ, священнослужителѣ при Воиску Запорожскому въ разныхъ партіяхъ отправляемы были в походъ ежегодно переменѣнные, а нинѣ по прежнему ль въ техъ мѣстахъ церкви состоятъ, или въ Сѣчи еще остаются монастырь накакова увѣдомленія сего года понинѣ неимѣлъ, почему сколько при тихъ церквахъ равно какъ в самой Сѣчи и при Никитской находится священнослужителей И кто они имянно, и какъ давно къ тѣмъ церквамъ определенны монастырю неизвѣсно да и определеніе до тѣхъ церквей священнослужителей состоитъ не отъ монастыря, но отъ Его Велможности Господина кошевого Воиска Запорожского зъ старшиною по ихъ усмотренію; ѣ переменяемы они бывають часто находившимись в Сѣчи Запорожской отъ сего монастыря іеромонахамы; а церковнослужителѣй, и болѣе несостоятъ тамо вѣдомости духовной власти, но опредѣляются такъ же переменѣнно съ козаковъ, отъ Воиска Запорожского; Того Ради опредѣлили писать обо всемъ выше писанномъ Сѣчовихъ запорожскихъ церквей начальнику архимандриту Владимиру, и требовать увѣдомленія сколько нинѣ церквей состоитъ и гдѣ они, и кто при оныхъ священноцерковнослужителемъ и отъ якого времени находятся, и за увѣдомленіемъ о томъ, и духовную кievскую консисторію увѣдомить, по обстоятелствѣ, а нинѣ о вышеписанномъ къ з[н]анію промеморію сообщить, и сіе определение представить пастирской апробаціи, а за тѣмъ записавъ в книгу содержать при дѣлѣ.

Іеромонахъ Феофанъ денежный шафаръ

Писар іеромонахъ Аркадій

Казначей іеромонахъ Кондратъ

Іеромонахъ Самуиль Экклизіархъ

Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 41. – Арк. 17–17зв.

№ 14

Київ, ХІХ ст. – Народне оповідання про запорожців з архіву О. О. Тулуба

Запорожці та Печерська Лавра

Запорожці жили по-божеські, не знали вони ніяких чар; од них і поганого слова не почувеш; “скурвий син!” – ото у них найбільша лайка. Жили

вони наче ченці: жінок не торкали, а все воювали та молились Богу; і молилися добре: знали і “Отче-нашу”, і “Вірую”. Більш усього молились, як на війну йшли. Вони службу церковну любили; вони й постили і говіли, під Великдень і паски святили, під Хрещення куттю варили і взвар робили. Деякі під старість у монастир йшли, а як прийдуть було які з них по ділах чи до Москви, чи до Петенбурха, чи до Києва, то перш усього йдуть по церквах Богу молитися, до мощів прикладатися та подаєніє духовним давати. До церкви вони велике усердіє мали.

Раз якось обрали вони собі Кошового – Грицька Лантуха. А він дуже богобоязний був чоловік: усе іздив на прощу по городах. Приїхав якось у Київ, пішов по церквах, зайшов і в головну – Печерську церкву. Дивиться, аж там каністас такий бідний-бідний та обідраний. Подививсь він та й каже старшому Архимандритові: “А що ти думаєш, отче Архимандрите? Зроблю я вам новий каністас!” – О, це велике діло! Та чи можеш тільки ти вистачити усього, що потрібно на той каністас? “Можу, – каже, – як не сам, то всім Запорожським Кошем!” Тай підрядивсь аж на двадцять тисяч. От який каністас! Приїзжа на Січ, збирає усе товариство тай каже: “От так і так, от так і так. А що, братці, збудуємо новий каністас до святої Печерської церкви, щоб божі угодники і об нас бога благали”. – “А, що-ж? Збудуємо, збудуємо, пане-отамане!” От зараз зібрали двадцять тисяч карбованців і віддали Кошовому. Кошовий зложив їх до купи, угорнув у папер та й послав якимсь козаком аж у самий Київ.

Приїхав той козак у Київ, прийшов до головної Печерської церкви та й пита у ченців: “а де тут у вас найстарший Архимандрит живе?” Йому показали. Підійшов він до того Архимандрита, так у чому був: у червоній куртці та в широких штанях, – підійшов до того Архимандрита, узяв обома руками благословення та потім і витяга із кишені папер. Архимандрит дивиться на нього. Витяг і подає. Нема на тому папері ні підпису, ні печатки. Архимандрит узяв у руки тай пита: “Що це таке?” – “Та це Батько Кошовий прислав вам двадцять тисяч карбованців на построєння каністаса у головній Печерській церкві”. – “Еге, таж як же у вас на Січі просто! Така велика сума тай незапечатувана та ще й без підпису!” – “Та, нам отче, і писати ніколи. Та й нащо? Між нашим товариством крадіжки не бува”. – “Добрі у вас звичаї! Це й нам треба у вас пернімати!” “Ну, скажи-ж велике спасибі пану Кошовому та передай йому оці дві ікони на благословення”.

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. 209. – № 3. – Арк. 450–451.

№ 15

XIX ст. – Народне оповідання про запорожців з архіву О. О. Тулуба

Киї або запорожці під Києвом

Мій дядько Матвій умер 110-ти років у п'ятдесят вторім році (1852 р.). Розказував, що спредшу запорожці звались кіями, і не тут жили, а десь в

лісах, під Києвом. Кіями звались від того, що ходили на розбій з кійками. Якийсь, кажуть, князь Амлин, чи що, став набірати їх в своє військо і сказав: "як допоможете мені звоювати турка, – дам вам степи, балки, байраки і весь низ Дніпра: будете жити вільно!" Зібрались вони всі стіко було, і звоювали турка. Амлин їм тоді дав Дніпро і степ низче порогів, і стали вони запорожцями. Було у їх 40 куренів і 40 тисяч війська, та цариця Катерина зігнула їх і віддала землю німцям... Амлин той, як давав землю, то казав: "буде вона ваша, поки світ сонця", а Катерина уже сказала: "дайте, каже, бамагу, що це ваша земля!" Вони тоді сюди-туди – нема.

Як стало московське військо проти запорожців, а характерники і ви-йшли. – "Ну, кажуть, – здаватись не будемо, – бийте!" Москалі за рушниці, цілять в їх, а рушниці – клац! клац! клац! – і не палять... Глянули, аж порох мокрий... "Ну, кажуть, вас, мабуть, і чортяка не звоює!" Характерники зовсім не хтіли здаватись. Катерині, та військо сказало: "Ні, братці, у нас єсть батьки і діти: москаль їх віриже!" взяли та й здались.

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. 209. – № 3. – Арк. 452.

КОМЕНТАРІ

1. Марко Кондратов був кошовим півроку (до липня 1748 р.), його змінив Яким Ігнатович, див.: *Андрієвский А. А.* Матеріали, касаючісся запорожцев (1715–1774 г.). – С. 423–424.

2. Ієромонах Іоаникій Венерацький також збирав милостиню на Січі влітку 1751 р., див.: Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII–XX ст. – С. 163–164.

3. У справі є чернетки листів від 9 жовтня 1763 р. митрополита Арсенія Могиллянського до начальника січових церков Петра Чернявського (арк. 3) і архімандрита Мисаїла (арк. 4–5) щодо наведеного прохання посланців зі Ставропігійного Московського Ново-Спаського монастиря. Митрополит надав благословення новоспаським ченцям на відправу церковних служб у церквах Війська Запорозького Низового.

4. Відома єдина прошнурована "Книга приємная отъ добротныхъ дателей в Сѣчи Запорожской милостинногѡ подаянїя". Вона належить Кирилівському монастиреві (ЦДІАК України. – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 14). Оригінал наведеної благословительної грамоти вклеєно на початку книги (арк. 2–3); в кінці книги є переписана копія. У книзі – 45 прошнурованих аркушів (оригінал грамоти не був прошнурований). Аркуші книги розграфлені на кілька колонок: у першій записували дату (число і місяць пожертви), у другій – імена жертводавців, у третій і четвертій записували суми грошей (карбованці та копійки). З лютого 1768 р. по 26 липня 1769 р. ієромонахи Ісайа, Сосіпатр та ієродиякон Касіян зібрали 202 крб. 66 коп.

Благословительна грамота із зазначенням зібраної "прошаками" суми мала бути відправлена в митрополичу канцелярію. Можливо, це не було зроблено через епідемію чуми в Києві у 1770–1771 рр., а пізніше про неї могли просто забути і вона залишилася в монастирському архіві разом з книгою.

5. Відповідна розписка була дана ченцем Калістом 6 вересня 1769 р. (ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3548. – Арк. 13).

6. Полишивши ігуменство в Самарському монастирі, Феодорит Рудкевич разом з начальником січових церков Володимиром Сокальським прибув у кінці серпня 1768 р.

до Межигір'я, щоб привітати новопризначеного архімандрита Гедеона Слонимського. Володимир незабаром повернувся на Січ. За листовним проханням кошового отамана П. Калнишевського архімандрит Гедеон, незважаючи на незадоволення монастирської братії і, особливо, скривдженого намісника Ієссея, призначив Рудкевича межигірським намісником (вересень 1768 р.). На ігуменство в Самарський монастир був відправлений ієромонах Самуїл (вересень 1768 р.). Феодорит неодноразово відмовлявся від намісництва, посилаючись на своє слабке здоров'я. Він навіть звертався до кошового Петра Калнишевського та судді Івана Яковлевича з проханням вислати йому коней для поїздки монастирськими угіддями. 29 травня 1770 р. і 9 серпня 1772 р. Рудкевич звертався до архімандрита Гедеона про звільнення з намісницького послушання, але невдало. 2 грудня 1776 р. Феодорит подав прохання новому архімандриту Гавриїлу Гуляницькому, який і звільнив його від будь-яких послушань у квітні 1777 р. Феодорит Рудкевич помер, будучи соборним старцем, 3 лютого 1784 р. (ЦДІАК України. – Ф. 132. – Оп. 2. – Спр. 64. – Арк. 7).

7. Основний корпус документів, присвячених висвяченню Володимира Сокальського на архімандрита січових церков, було опубліковано, див.: Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів (1734–1775). – Т. 1. – С. 143–210.

Тетяна КУЗИК (Київ), Вадим ХМАРСЬКИЙ (Одеса)

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА В ЗІБРАННІ РУКОПИСІВ ОДЕСЬКОГО ТОВАРИСТВА ІСТОРІЇ І СТАРОЖИТНОСТЕЙ

Одеське товариство історії і старожитностей (далі – Товариство) зробило непересічний внесок у дослідження історії запорозького козацтва. На сторінках його “Записок” досить часто з’являлися розвідки та публікації джерел з історії козацтва, зокрема, було опубліковано два документи з січового архіву¹. У кількох томах була навіть спеціальна рубрика “Запорозька старовина”².

Упродовж усього часу існування Товариства (1839–1922) було накопичено досить значне зібрання рукописів, яке тепер зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (фонд № 5 “Одеське товариство історії і старожитностей”). Причини переміщення його до Києва в 1945 р. залишаються нез’ясованими. Єдина не підтверджена джерелами версія полягає в тому, що рукописи було вивезено з Одеси до Румунії під час Другої світової війни, а потім повернено в Україну, але вже до столиці³.

Серед зібрання рукописів Товариства є збірка, що містить низку документів стосовно історії запорозького козацтва. О. Ристенко, який уклав у 1910 р. єдиний досьогодні опис рукописів Товариства, назвав цю збірку “Сборником различных документов, относящихся к Южной России (области Новороссии, Запорожского и Донского Войска)” під № II.30.64⁴.

¹ *Маркевич А.* О письме графа Вейсбаха к запорожскому кошевому // Записки Одесского Общества истории и древностей (далі – ЗООИД). 1900. – Т. XXII. – V. Протоколы. – С. 132–135 (лист київського генерал-губернатора І. Б. Вейсбаха до запорозьців від 12 лютого 1734 р. про прийняття їх під протекцію російської імператриці); *Борьба запорожского кошевого П. Калнышевского с гайдамаками* // Там само. – 1897. – Т. XX. – V. Протоколы. – С. 45–47 (ордер П. Калнишевського курінним отаманам від 27 липня 1768 р. з наказом вжити заходів проти гайдамаків в урочищі Романковому).

² Див.: *Хмарський В. М.* Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей. – Одеса, 2003. – 400 с.

³ *Заремба С. З.* Українське пам’яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К., 1995. – С. 81.

⁴ *Рыстенко А. В.* Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1910. – С. 43–45.

Тепер вона, упорядкована й переплетена ще у ХІХ ст., охоплює перші 103 одиниці зберігання в зазначеному фонді ІР НБУВ⁵.

Упорядники першого опублікованого опису архіву Коша (1931 р.) вважали, що згадані документи належали до цього архіву й потрапили до бібліотеки Товариства після смерті А. Скальковського⁶. Насправді, лише три документи цієї збірки (листування Коша з кримським калгою, 1765 р., у цій публікації – № 9, 10, 11) зберігалися в архіві військової канцелярії Війська Запорозького Низового. Це відпуски документів, які мають належне засвідчення (дата, підпис військового судді, реєстраційні вихідні номери канцелярії).

Документи № 13, 14, 15, що стосуються рукопокладання в 1766 р. Івана Ковалевського в священники Свято-Троїцької церкви с. Самарчика, зберігалися в архіві Старокодацького духовного правління. Можливо, вони належали до справи, виявленої В. Бідновим у архіві Катеринославської духовної консисторії “О рукоположении в пятого священника к Троицкой церкви местечка Самарчика Запорожского полкового старшины Ивана Леонтьевича Ковалевского” (№ 71, 1766 р.)⁷. До архіву Катеринославської духовної консисторії, за твердженням В. Біднова, свого часу потрапили справи, “касающиеся приходов Вольностей Войска Запорожского”⁸.

Складно встановити походження інших документів цієї збірки, які, на думку упорядників першого опублікованого опису архіву Коша, були складовою цього архіву (оригінали квитків, наданих Іванові Ковалевському на проїзд за межі військових вольностей, два листи, адресовані Іванові Ковалевському, а також діловодство депутації, відрядженої в 1764 р. за жалуванням до Санкт-Петербурга, очолюваної полковником Парфеном Золотаревським, писарем Іваном Ковалевським та осавулом Афанасієм Івановим). Немає підстав стверджувати, що згадані документи депутації 1764 р. належали до спр. 156 архіву Коша (хоча тематично пов'язані з нею). Оригінали подорожніх та чернетки окремих документів не завжди потрапляли до архівів військової та паланкових канцелярій. Так, на арк. 29 справи 16 фонду 229 ЦДІАК України записано свідчення жителів м-ка Старої Самари. Це свідчення було дано 6 липня 1752 р. в Самарській паланці. На звороті цього аркуша бачимо квиток, виданий 30 липня 1752 р. у Кодацькій паланці козакові Григорію Порохні. На підставі почерку можна стверджувати, що обидва документи писано однією особою, яка, віро-

⁵ Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису (далі – ІР НБУВ). – Ф. 5. – Спр. 1–103.

⁶ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ 1713–1776 / Упор. Л. З. Гісцова, Л. Я. Демченко. – 2-е вид. – К., 1994. – С. 16.

⁷ Беднов В. В. Сведения об архиве Екатеринославской духовной консистории (документы XVIII в.) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Год третий. – Екатеринослав, 1907. – Вып. 4. – С. 328.

⁸ Там само. – С. 319.